

Мельник Тетяна Миколаївна,

*д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет (м. Київ, Україна)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ВІДКРИТОСТІ ЕКОНОМІКИ

У статті визначено поняття економічного суверенітету та його відмінність від категорії «економічна безпека». Виявлено наслідки впливу лібералізації зовнішньої торгівлі на можливість забезпечення економічного суверенітету в сучасних умовах, проаналізовано індикатори розвитку економіки України та її зовнішньоекономічного сектору. Висвітлено ключові зовнішньоторговельні чинники, що впливають на макроекономічну стабільність України. Запропоновано заходи підвищення конкурентоспроможності країни, що сприятимуть поліпшенню умов для збереження економічного суверенітету.

Ключові слова: економічний суверенітет, зовнішньоекономічний сектор, національна економіка, відкритість економіки, лібералізація, економічне зростання, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. У середині минулого століття, коли доба глобалізації лише розпочиналася, поняття суверенітету визначалось як незалежність держави, що полягає у її праві, на власний розсуд, розв'язувати свої внутрішні та зовнішні проблеми, без втручання в них будь-якої іншої держави. Суверенітет є необхідною політичною та юридичною ознакою держави [9, с. 122].

Ця ж дефініція мала місце і на початку поточного століття, за якою суверенітет означає незалежність держави від інших держав у їх внутрішніх справах та зовнішній політиці [7, с. 28]. Теза незалежності наявна в багатьох визначеннях суверенітету інших науковців. Як одні з основних властивостей держави незалежність і суверенітет ґрунтуються на володінні певною територією, її цілісності, самостійності щодо вирішення питань суспільно-політичного та економічного розвитку. Разом із тим володіння певною територією є невід'ємним від власності народу на своє національне багатство, тобто на створені та накопичені працею всього суспільства матеріальні й духовні блага, до яких відносять природні ресурси, рівень освіти громадян, їх виробничий досвід та інтелект, тобто здатність людей оволодівати новими знаннями, інформацією та створювати на їх основі нові види технологій і техніки, товарів та послуг, конкурентоспроможних на світовому ринку [1, с. 87].

На підставі узагальнення трактувань поняття «економічний суверенітет» доходимо висновку, що його зміст багато в чому збігається зі змістом поняття «економічна безпека». Однією з найважливіших ознак економічної безпеки вважається економічна незалежність, усталеність і стабільність економіки, її здатність до оновлення та прогресу. При цьому під економічною незалежністю розуміють самостійне формування економічної політики, державне регулювання розвитку економіки та контроль за використанням національних ресурсів. Проте у змісті цих понять є відмінності. Економічний суверенітет передбачає можливість застосування урядом сукупності адміністративних та економічних важелів регулювання всіх елементів і складових частин суспільного способу виробництва. Тобто ця категорія відображає не лише здатність держави забезпечувати стабільний розвиток, а й її незалежність від інших

країн щодо прийняття економіко-політичних рішень. Економічна безпека – це здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з подальшим її розвитком, можливість задовольняти потреби населення та протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Ця категорія визначає стан економіки і показує можливості держави забезпечувати належне функціонування національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми національного суверенітету знайшли відображення у працях цілої низки вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О. Ашуркова [1], О. Гаврилюка [2], Я. Жаліло [4], Л. Мергалієвої [5], С. Мочерного [6], Д. Покришки [4] та ін., у яких аналізуються засоби забезпечення економічного суверенітету в умовах поглиблення інтеграції та глобалізації економіки. Однак потребують подальшого дослідження питання, що стосуються можливостей і напрямів забезпечення економічного суверенітету в контексті розвитку зовнішньоторговельних відносин між країнами. Отже, **метою статті** є виявлення можливостей забезпечення економічного суверенітету в умовах відкритості економіки.

Матеріали і методи. У науковій статті застосовані такі методи дослідження: аксіоматичний – при розгляді певних положень як вихідних аксіом; аналізу і синтезу – для уточнення змісту поняття «економічна безпека» і «економічний суверенітет»; економіко-статистичний метод – для аналізу динаміки індикаторів розвитку економіки України та її зовнішньоекономічного сектору.

Викладення основного матеріалу. У Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 1990 р., відзначається, що складовою суверенітету є економічна самостійність країни, тобто властиве їй право самостійно визначати свій економічний статус і закріплювати його у відповідних законах. Виходячи з цього, поняття економічної самостійності, економічного статусу та власності народу на матеріальні й духовні ресурси країни можна розглядати як виключні характеристики економічного суверенітету. С. Мочерний розглядає економічний суверенітет «... як можливість розширеного відтворення національної економічної системи і передусім прогресу продуктивних сил в інтересах людини, своєчасної адаптації до можливих несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов, особливо до умов глобалізації» [6, с. 8].

Суверенітет, на думку Гаврилюка О., полягає у верховенстві держави на своїй території і незалежності в міжнародних відносинах. Економічний суверенітет при цьому є одним з основних принципів міжнародного права, що означає самостійність держави у здійсненні суверенних економічних прерогатив у відносинах з іншими учасниками глобального господарства [2, с. 113].

За останні два десятиліття трактування суверенітету зазнало істотних змін через поглиблення інтеграції та глобалізації, розширення зон вільної торгівлі, об'єднання країн у різні угруповання з неоднаковим статусом, а також завдяки діяльності міжнародних інституцій (СОТ, МВФ, МБРР, міжнародних інституцій з прав людини та ін.). Ці наднаціональні структури, створені на території розвинених країн, фінансуються переважно ними і враховують у своїй діяльності передусім їхні інтереси.

Діяльність багатьох міжнародних організацій ґрунтується на використанні універсальних правил і норм економічного регулювання, що призводить до уніфікації національних економічних політик та зменшення можливостей урахування національних економічних інтересів. Зокрема, це стосується вимоги гармонізації національного законодавства з правилами Світової організації торгівлі, що є обов'язковою умовою приєднання країн до цієї організації.

СОТ базується на принципах лібералізації торгівлі, режиму найбільшого сприяння та національного режиму, які часто суперечать національним диференційованим правилам захисту внутрішнього ринку й оподаткування, що звужує можливості національних урядів у сфері регулювання розвитку економіки, особливо у країнах із перехідною економікою. У процесі підготовки до вступу України у СОТ була реалізована вимога щодо зниження митного захисту внутрішнього ринку, а також встановлено критично низькі рівні підтримки сільськогосподарського виробництва.

Співпраця з Міжнародним валютним фондом також побудована на втручанні у внутрішню політику національних урядів, оскільки його вимоги стосуються не лише показників монетарної і податкової політики, а й напрямів реформування економіки, зокрема підвищення цін і тарифів. Такі вимоги, як умови отримання кредитів, виставлені, зокрема, Україні, обмежують функції Уряду питаннями макроекономічної політики та виконання зовнішніх боргових зобов'язань.

Результати дослідження свідчать, що економічний суверенітет часто потерпає від обмежувальних умов, задекларованих у міжнародних угодах. Наприклад, Кіотський договір, укладений у 1997 р. і прийнятий сотнею країн, вимагає, щоб економічно розвинені країни, що відповідають за викид в атмосферу Землі 55% вуглекислого газу, скорочували шкідливе виробництво. Але США й Австралія блокують Кіотський протокол, вважаючи, що він спрямований на гальмування економічного зростання в країнах, які не погоджуються з його вимогами. Зокрема, ратифікація Кіотського протоколу Казахстаном означає, що країна повинна забезпечити зниження на 5,2% упродовж десяти років обсягу викиду вуглекислого газу, який спричиняє парниковий ефект, порівняно з 1990 р. Результатом цього може бути зниження індустріального розвитку країни.

На нашу думку, деякою мірою обмежується економічний суверенітет країн їх участю у вільних економічних та торговельних зонах, особливо в разі неоднакового рівня їх розвитку, оскільки підвищується відкритість слабшої економіки та зменшуються можливості її захисту.

В Україні питання забезпечення економічного суверенітету пов'язане з певним загостренням контрверзи «євроінтеграція – митний союз» із РФ, Республікою Білорусь, Казахстаном, невирішеність якої становить загрозу національній безпеці в економічній сфері, а нині – і з анексією української території та агресивними проявами з боку Росії у східних регіонах України, що ставить під сумнів національний суверенітет України загалом. Водночас Україна, маючи високий рівень зовнішньої відкритості, перебуває під впливом глобальних тенденцій, які спричиняють трансформацію економічного суверенітету, його сутності та можливостей реалізації.

Матеріалізацією однієї з важливих глобальних тенденцій є нагромадження на теренах світового господарства величезних масштабів товарів, капіталів та інформації. Так, обсяг світового експорту товарів і послуг за більше ніж 30 років (1980-2013 рр.) збільшився у 10 разів – із 2,3 до майже 23,3 трлн дол. США і становив відповідно 19,5% і 31,2% світового ВВП [15]. Завдяки діяльності ТНК у період 1980-2013 рр. щорічні прямі іноземні інвестиції (ПІІ) зросли з 59 до 987 млрд дол., тобто більше ніж у 16 разів, а обсяг накопичених ПІІ збільшився майже у 47 разів – із 548 млрд дол. до 26,1 трлн дол. [8, с. 8]. Це разом із поглибленням міжнародного поділу праці створює середовище, у якому категорії попиту і пропозиції набувають ознак глобальних, тобто фактори розвитку національної економіки все менше пов'язуються із цими категоріями [4, с. 79-80]. Натомість зростає експортна й імпортна залежність як окремих видів

діяльності, так і всієї національної економіки. Глобальні тенденції у глобальному ринковому господарстві спричиняють послаблення економічного суверенітету національних держав. Ризики в цьому напрямі мають також ТНК, які залучають до своїх виробничих мереж усе більші обсяги національних ресурсів, що деструктивно впливає на розвиток національної економіки. Нині ТНК контролюють близько половини світового промислового виробництва, 70% світової торгівлі, 80% патентів та ліцензій. Ядро світогосподарської системи формують 500 ТНК з майже необмеженою економічною владою [15]. Про масштабність впливу ТНК на національні економіки свідчить перевищення у кілька разів сукупних валютних резервів цих корпорацій над аналогічними показниками центральних банків усіх країн світу. У разі переміщення лише 1-2% від маси грошей, що мають ТНК, може змінити паритет національних валют, започаткувати хаос на валютному ринку і спричинити фінансово-економічну кризу в багатьох країнах [5]. У результаті змінюються, а часто й руйнуються структури національних відтворювальних комплексів, зменшуються можливості забезпечення довготривалого розвитку національної економіки та підтримки її економічного суверенітету.

Однією з тенденцій розвитку міжнародної торгівлі впродовж останніх десятиліть є активізація процесів вертикальної спеціалізації, наслідком якої стало зростання обміну товарами для проміжного споживання (напівфабрикатів, складових і компонентів), що нівелює традиційну модель торгівлі, коли індустріальні країни імпортували переважно сировину, а експортували готові вироби. Істотне здешевлення вартості перевезень, стрімкий розвиток телекомунікацій, лібералізація торговельних режимів країн, з одного боку, і технічний прогрес, – з іншого, зробили можливим розподіл багатьох виробничих процесів на окремі операції, що здійснюються в різних країнах і навіть на різних континентах. На цій основі формуються міжнародне виробниче кооперування і відповідні міжнародні товаропотоки [10, с. 32]. Завдяки цьому при відносно помірному зростанні виробництва кінцевих товарів швидко розширюються виробництво багатьох товарів для проміжного споживання і міжнародна торгівля ними. «У 1913 р., – пише з цього приводу Пол Кругман, – той чи інший споживчий товар міг бути експортований лише один раз. Сьогодні його можна вивезти безліч разів: товар, вироблений в одній країні, може бути сформований із компонентів, виготовлених в інших країнах, а вони, у свою чергу, можуть бути вироблені із субкомпонентів, виготовлених у третіх країнах. У результаті кінцевий продукт може містити в собі декілька доданих вартостей, добавлених на всіх стадіях виробництва» [11, с. 334].

Світова практика забезпечення економічного суверенітету свідчить, що найбільш успішними в цьому є розвинені країни з високим рівнем конкурентоспроможності. Розглядаючи критерії суверенітету епохи глобалізації, низка вчених виділяють передусім конкурентоспроможність. Так, О. Гаврилюк говорить про умови досягнення економічної суверенності, якими є конкурентоспроможність, інноваційність та диверсифікованість [2, с. 114], хоча, на наш погляд, дві останні умови визначають рівень першої. Стосовно України, варто зазначити, що, крім обмежувального впливу взаємодії України з міжнародними організаціями, економічний суверенітет звужується через високу зовнішню відкритість економіки, слабку інноваційну активність підприємств та низьку конкурентоспроможність товарів.

На національну конкурентоспроможність як здатність країни підтримувати стабільне економічне зростання впливає багато різних чинників, серед яких можна виокремити найголовніші – забезпечення повної зайнятості, накопичення державного

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

зовнішнього боргу, бездефіцитність платіжного балансу, інноваційну модернізацію, ефективну участь у міжнародному поділі праці, диверсифікованість виробництва та зовнішньоекономічних відносин. Виходячи з багатоаспектності дії цих чинників, можна стверджувати, що вони активізуватимуть підвищення національної конкурентоспроможності лише за умов здійснення ефективної макроекономічної політики, що є однією з найважливіших функцій держави в забезпеченні економічного суверенітету.

У таблиці 1 наведено основні показники економічного й соціального розвитку України, які є індикаторами ефективності макроекономічної політики та можливостей держави забезпечити економічний суверенітет.

Таблиця 1 – Індикатори розвитку економіки України, 1999-2013 рр.,
(розраховано автором за даними [12; 13; 14])

Показник	1999	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП реальний, відс. зміна до попереднього року	-0,2	5,9	2,7	7,3	7,9	2,3	-15,1	4,1	5,2	0,2	-4,6
Промислове виробництво, відс. зміна до попереднього року	4	13,2	3,1	6,2	10,2	-3,1	-21,9	11,2	8,0	-0,5	-4,3
Валова продукція сільського господарства, відс. зміна до попереднього року	-6,9	9,8	0,1	2,5	-6,5	17,1	-1,8	-1,5	19,9	-4,5	13,3
Інфляція, до грудня попереднього року	15,7	20,8	9,5	14,1	23,3	23	14,3	9,1	4,6	-0,2	0,5
Інвестиції в основний капітал, відс. зміна до попереднього року	0,4	14,4	1,9	19	29,8	-2,6	-41,5	-0,6	22,4	-	-
Бюджетне фінансування НДДКР, % до ВВП	-	-	-	0,37	0,39	0,41	0,37	0,34	0,29	0,33	0,33
Реальні наявні доходи населення, відс. зміна до попереднього року	-8	4,1	23,9	11,8	14,8	7,6	-8,5	17,1	8,0	16	4
Рівень безробіття офіційний, %	4,2	4,1	3,1	2,7	2,3	3	1,9	2,2	2,5	2,3	2,4
Рівень безробіття за методикою МОП, %	-	11,6	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9	7,5	7,2
Баланс зведеного бюджету, % до ВВП	-1,5	0,6	-1,8	-0,7	-1,1	-1,5	-4,1	-6	-1,8	-3,6	-4,4
Державний та гарантований державою борг, % до ВВП	61	45,2	18	14,8	12,3	13,7	32,2	39,8	35,8	36,6	40,2
Експорт товарів і послуг, відс. зміна до попереднього року	-8,4	25,8	4,8	12,1	28,5	35,8	-40,7	-30,7	-11,2	-7,4	-5,2
Імпорт товарів і послуг, відс. зміна до попереднього року	-19,3	17,8	24,6	24,6	34,6	41,1	-46,9	-26,8	-2,2	-0,8	-3,4
Сальдо торговельного балансу, % до ВВП	7,1	1,97	1,52	-2,67	-5,05	-7,54	-1,18	-2,22	-4,03	-5,12	-3,53

Дані табл. 1 свідчать, що впродовж 2000-2013 рр. економічне зростання в Україні характеризувалося нестабільністю, істотним (у 3-6 разів порівняно з максимальним рівнем 2004 р.) зниженням реальних темпів у 2005 і 2008 рр. та кризовим зниженням у 2009 і 2013 рр. Варто зауважити, що через багаторічне зволікання з проведенням кардинальних реформ спад української економіки під час кризи був одним із найбільших порівняно з іншими країнами.

Із 13 років аналізованого періоду реальні темпи приросту промислового виробництва скорочувались декілька разів, причому у 2009 р. глибина спаду у 1,5 раза перевищувала загальне зниження ВВП.

Дуже нестабільною динамікою у цьому періоді відзначались інвестиції в основний капітал. Якщо у 2005-2007 рр. вони збільшилися на 57,4%, то в наступні 3 роки (2008-2010) скоротилися на 46%, що свідчить про істотне зниження кумулятивного ефекту від інвестування економіки. Про звуження, а то й відсутність можливостей для інноваційного розвитку свідчить багаторічний низький рівень бюджетного фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що становить третину від передбачуваного.

Зниження зовнішнього попиту на українську продукцію у кризовому 2009 р. спричинило спад експорту товарів і послуг, а зменшення реальних наявних доходів населення та інвестиційного внутрішнього попиту – ще більше зниження імпорту. Така динаміка зовнішньоторговельних операцій зумовила істотне скорочення від'ємного сальдо торговельного балансу до 3,53% ВВП у 2013 р.

Спад реальних доходів кореспондує зі зростанням безробіття, яке за методологією МОП, у 2013 р. становило 7,2% економічно активного населення порівняно з 6,4% у 2008 р.

За досліджуваний період (крім 2000 р.) бюджет України був дефіцитним. Найбільш уразливим був цей показник у жовтні-грудні, січні-лютому 2014 р., коли видатки державного бюджету перевищували його доходи на 34,8 млрд грн. Це призвело до критичного зменшення коштів на єдиному казначейському рахунку, чого не спостерігалося жодного разу за останні 10 років.

Необхідність покриття дефіциту бюджету поряд зі зниженням експортної виручки та скороченням надходжень іноземних інвестицій під час світової фінансово-економічної кризи та кризових подій в Україні кінця 2013 р. – початку 2014 р. призвело до нарощування державного та гарантованого державою боргу, частка якого досягла 40,2% ВВП. Якщо врахувати приватний корпоративний борг, то загальне боргове навантаження досягло 112,7% ВВП, що є дуже небезпечним для економіки країни, оскільки спричиняє її фінансову нестійкість та вразливість до будь-яких зовнішніх шоків.

Крім боргового тягаря, українська економіка обтяжена інфляцією, що перешкоджає діловій активності, а також збитковістю майже 40% підприємств, які поглинають понад третину доходу прибуткових підприємств [12].

Загалом із 13 років, що аналізуються, лише в п'яти приріст ВВП перевищував 7%, необхідних для забезпечення стабільного зростання. В інші роки він був нижчим, особливо у 2005, 2008, 2012 роках, або ж спадним (у 2009 і 2013 рр.). Наслідком сукупності впливу неоднозначної динаміки показників стало тривале відставання ВВП від рівня 1990 р., що свідчить про системні недоліки і прорахунки державного управління. А постійна нестача коштів у країні при зростанні статків багатих людей і зубожінні чверті населення, яке живе нижче від прожиткового мінімуму, свідчить про

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

кризу державних фінансів та небезпечне звуження соціальної бази економічних реформ.

Отже, індикатори соціально-економічного розвитку України за зазначений період свідчать про низьку результативність її макроекономічної політики, слабку інституціональну спроможність структурного реформування та обмежені можливості підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином, від досягнутого рівня соціально-економічного розвитку держави залежать базові засади економічного суверенітету. Якщо конкурентоспроможність низька за рівнем і має спадний характер, то це становить загрозу економічному суверенітету, незважаючи на декларації про незалежність країни.

Конкурентоспроможність країни проявляється передусім у результативності функціонування її зовнішньоекономічного сектору, основні показники розвитку якого подані в табл. 2.

Таблиця 2 – Динаміка розвитку зовнішньоекономічного сектору України, 2000-2013 рр., (складено автором на основі даних [1; 12])

Показник	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Експорт, млн дол.	14572,5	40363,1	45873,2	58285,2	78648,6	49216,4	63164,6	82186,4	82337,3	78148
Імпорт, млн дол.	13956	39047,20	48753,89	65496,26	92182,08	50601,90	66189,89	88843,39	91364,35	84572,94
Сальдо зовнішньоторговельного балансу, млн дол.	616,50	1315,90	-2880,66	-7211,00	-13533,44	-1385,45	-3025,29	-6656,98	-9026,98	-6424,66
Сальдо зовнішньоторговельного балансу, % до ВВП	1,97	1,52	-2,67	-5,05	-7,54	-1,18	-2,22	-4,03	-5,12	-3,53
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	1,04	1,03	0,94	0,89	0,85	0,97	0,95	0,93	0,90	0,92
ВВП, млн дол.	31262	86309	107753	142719	179382	117152	136420	165239	176308	182026
Зовнішній борг, млн дол.	13890	39619	54512	79955	101659	103396	117346	126236	135049	142520
Зовнішній борг, % до ВВП	44,43	45,90	50,59	56,02	56,67	88,26	86,02	76,40	76,60	78,30
ППІ в економіці України, млн дол.	3875	16375,2	21186	29489,4	35723,4	40026,8	44708	49362,3	54462,4	58156,9
ППІ, % до ВВП	12,39	18,97	19,66	20,66	19,91	34,17	32,77	29,87	30,89	31,95

Експорт товарів і послуг скорочувався упродовж 2006-2013 рр. темпами, вищими за скорочення імпорту (за винятком кризового 2009 р., коли спадна динаміка імпорту перевищила темп спаду експорту). Кумулятивне від'ємне сальдо торговельного балансу становило понад 50 млрд дол. США, які економіка України втратила у взаємовідносинах із зовнішнім світом.

Підвищення конкурентоспроможності є одним із найважливіших чинників забезпечення стійкого розвитку економіки. Нині Україна, згідно з рейтингом глобальної конкурентоспроможності, посідає 76-те місце із 144 країн світу з оцінкою індексу на рівні 4,05 бала, зниження якої у 2013-2014 рр. порівняно з трьома попередніми (3,9 у 2010-2011 рр., 3,99 у 2011-2012 рр., 4,13 у 2012-2013 рр.) пов'язане зі складними процесами рецесії після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та соціально-політичною кризою кінця 2013 початку 2014 р.

Серед складових індексу глобальної конкурентоспроможності України більш високими є показники обсягів ринку, розвитку вищої освіти і підготовки кадрів, початкової освіти та стану здоров'я. До найгірших порівняно з іншими країнами віднесено показники впливу оподаткування на інвестування та якості доріг (відповідно 145-те і 144-те місця із 148 країн). Виявлено чинники, які становлять проблеми для ведення бізнесу в Україні, до яких належать передусім корупція та обмежений доступ до фінансування.

У зовнішньоекономічному секторі необхідними є зміни структури експорту в напрямі підвищення частки його високотехнологічної складової, істотне зменшення залежності економічного зростання від динаміки металургійного комплексу з низько-технологічним характером виробництва, які сприяли б покращенню умов для відновлення макроекономічної стабільності, а отже, збереженню економічного суверенітету.

Імперативами щодо структури імпорту є зменшення залежності від єдиного постачальника енергоносіїв, диверсифікація джерел їх надходження. Ці напрями й заходи з реформування зовнішньоторговельних відносин давно розробляються науковим загалом України, проте з різних причин упродовж двох десятиліть вони практично не реалізуються.

Активні прояви агресії на Сході України змушують Уряд вживати заходів, які неадекватно сприймаються населенням, – підвищення податків, заморожування рівня державних допомог тощо. Проте вони є необхідними для підтримки бюджетних витрат на забезпечення військових. За цих умов загострюється проблема збереження економічного суверенітету, оскільки відсутні кошти на найнеобхідніші витрати, багато підприємств не працює, зростають безробіття, бідність, кількість біженців у країні. Лише після завершення військового протистояння, а також виживання за умов «газової» війни може розпочатися період відновлення економіки країни, піднесення її конкурентоспроможності та збереження економічного суверенітету.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розуміння і реалізація економічного суверенітету в умовах глобальної інтеграції вимагають його якісного переосмислення в контексті сучасних геополітичних і економічних викликів. Глобалізаційні процеси підсилюють роль наднаціональних структур, що призводить до появи проблем, які виходять за рамки правомочності окремих держав і підлягають міжнародному регулюванню. Тому важливим завданням для надмірно відкритих економік, до яких належить Україна, є збереження економічного суверенітету. Світова практика свідчить, що найуспішнішими в підтриманні економічного суверенітету є країни з високим рівнем конкурентоспроможності. На національну конкурентоспроможність впливають численні чинники, багатоаспектність дії яких сприятиме підвищенню конкурентоспроможності за умов здійснення ефективної макроекономічної політики.

Результати аналізу показників економічного й соціального розвитку України, які є

індикаторами ефективності макроекономічної політики та можливостей забезпечення економічного суверенітету свідчать, що економічне зростання в Україні характеризується нестабільністю, темпи промислового виробництва скорочуються у декілька разів, глибина спаду в 1,5 раза перевищує загальне зниження ВВП. Україна обтяжена інфляцією, що перешкоджає діловій активності та свідчить про кризу державних фінансів. Отже, без істотного інституціонального та структурного реформування підвищити рівень конкурентоспроможності України неможливо.

Результати аналізу показників динаміки зовнішньоекономічного сектору України також засвідчили низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції на зовнішніх ринках, незначну частку високотехнологічних товарів в експорті, недиверсифікованість джерел імпорту енергоносіїв, що спричиняє політичний та економічний тиск на Україну, а отже, становить загрозу економічному суверенітету. Створення та розширення конкурентних переваг країни як підґрунтя забезпечення економічного суверенітету можливо досягти лише органічним поєднанням ринкових регуляторів та відповідних державних механізмів і засобів.

Саме тому необхідність упровадження нової парадигми суверенної економічної політики, орієнтованої на побудову в Україні динамічної конкурентоспроможної інноваційно-орієнтованої економіки стає одним із найважливіших завдань, вирішення якого сприятиме стійкому соціально-економічному розвитку країни, забезпеченню її незалежності та територіальної цілісності. Проблеми забезпечення економічного суверенітету України, визначення чинників його підтримування і критеріїв оцінювання стануть предметом подальших досліджень.

1. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення : монографія / [В.К. Мамутов та ін. ; за ред. О. Ашуркова] ; Ін-т екон.-прав. дослідж. Нац. акад. наук України, Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 405 с.
2. Гаврилюк О.В. Глобалізація й суверенітет: економічні критерії та засоби забезпечення / О.В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2011. – №3. – С. 112-115.
3. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О.Г. Білорус, М.О. Гончаренко, В.А. Зленко та ін. ; керівник авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 736 с.
4. Жаліло Я.А. Економічні засади державного суверенітету в глобальному світі / Я.А.Жаліло, Д.С. Покришка // Зб. матеріалів міжнар. наук. конф. [Незалежність України в глобалізованому світі: вектори XXI століття]. (м. Київ, 22 серпня 2011 р.). – К., 2011. – С. 79-89.
5. Мергалиева Л. Экономический суверенитет Казахстана в условиях глобализации [Электронный ресурс] / Л. Мергалиева. – Режим доступа: www.gbv.de/dms/zbw/588027014.pdf.
6. Мочерний С. Національний та економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. – 2005. – №10. – С. 4-13.
7. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М., 2000. – 563 с.
8. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы / И.В. Пилипенко. – Смоленск : Ойкумена, 2005. – 52 с.
9. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничук. – Київ : Українська Радянська Енциклопедія, 1975. – 776 с.
10. Шишков Ю.В. Интернационализация производства – новый этап развития мировой экономики / Ю.В. Шишков. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 92 с.
11. Krugman P. Growing World Trade: Causes and Consequences / P. Krugman // *Brooking Papers on Economic Activity*. – 1995. – Vol. 1. – P. 334.
12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua>.
14. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/>.
15. Офіційний сайт Комісії ООН з торгівлі і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>.

1. Mamutov, V.K., & Ashurkova, O.O. (2012). *Ekonomichniy suverenitet derzhavy ta napriamy yoho pravovoho zabezpechennia [Economic sovereignty of a state and directions of its legal support]*. V.K. Mamutov, O.O. Ashurkova (Eds.). NAN Ukraine. In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen. Donetskii derzhavnyi universytet upravlinnia. Donetsk: Yuho-Vostok [in Ukrainian].

2. Havryliuk, O.V. (2011). Hlobalizatsiia i suverenitet: ekonomichni kryterii ta zasoby zabezpechennia [Globalization and sovereignty: economic criteria and means of ensuring]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 3, 112-115 [in Ukrainian].

3. Bilorus, O.H., Honcharenko, M.O., & Zlenko, V.A. (2001). *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku [Hlobalization and security of the development]*. O.H. Bilorus (Ed.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

4. Zhalilo, Ya.A., & Pokryshka, D.S. (2011). Ekonomichni zasady derzhavnogo suverenitetu v hlobalnomu sviti [The economic principles of state sovereignty in a global world]. *Proceedings from International Scientific Conference «The independence of Ukraine in a globalized world: vectors of XXI century»*. (pp. 79-89). Kyiv [in Ukrainian].

5. Merhalieva, L. (2008). Ekonomicheskii suverenitet Kazakhstana v usloviiakh hlobalizatsii [Economic sovereignty of Kazakhstan in conditions of globalization]. *gmv.de*. Retrieved from www.gbv.de/dms/zbw/588027014.pdf [in Russian].

6. Mochernyi, S. (2005). Natsionalnyi ta ekonomichniy suverenitet krainy [National and economic sovereignty of a state]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 4-13 [in Ukrainian].

7. Ozhegov, S.I. (2000). *Tolkovy slovar russkogo yazyka [Dictionary of Russian language]*. Moscow [in Russian].

8. Pilipenko, I.V. (2005). *Konkurentosposobnost stran i rehionov v mirovom khoziaistve: teoriia, opyt malykh stran Zapadnoi i Severnoi Yevropy [Competitiveness of regions and countries in the global economy: theory and experience of small countries of Western and Northern Europe]*. Smolensk: Oikumena [in Russian].

9. Melnychuk, O.S. (Eds.). (1975). *Slovyk inshomovnykh sliv [The dictionary of foreign words]*. Kyiv: Ukrainska Radianska Entsyklopedia [in Ukrainian].

10. Shishkov, Yu.V. (2009). *Internatsionalizatsiia proizvodstva – novyi etap razvitiia mirovoi ekonomiki [The internationalization of production as a new stage in the development of the world economy]*. Moscow: IMEMO RAN [in Russian].

11. Krugman, P. (1995). Growing World Trade: Causes and Consequences. *Brooking Papers on Economic Activity*, 1, 334 [in English].

12. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

13. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of Ministry of Finance of Ukraine]. (n.d.). minfin.com.ua. Retrieved from <http://minfin.com.ua> [in Ukrainian].

14. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of National Bank of Ukraine]. (n.d.). [bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/> [in Ukrainian].

15. Ofitsiinyi sait Komisii OON z torhivli i rozvytku [Official website of UNCTAD]. (n.d.). unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx> [in English].

Т.Н. Мельник, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой международной экономики, Киевский национальный торгово-экономический университет (г. Киев, Украина)

Обеспечение экономического суверенитета в условиях открытости экономики

В статье определены понятие экономического суверенитета и его отличие от категории

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

«экономическая безопасность». Выявлены последствия воздействия либерализации внешней торговли на возможность обеспечения экономического суверенитета в современных условиях, проанализированы индикаторы развития экономики Украины и ее внешнеэкономического сектора. Освещены ключевые внешнеторговые факторы, влияющие на макроэкономическую стабильность Украины. Предложены меры повышения конкурентоспособности страны, способствующие улучшению условий для сохранения экономического суверенитета.

Ключевые слова: экономический суверенитет, внешнеэкономический сектор, национальная экономика, открытость экономики, либерализация, экономический рост, конкурентоспособность.

T.M. Melnik, Doctor of Economics, Professor, Head of International Economics Department, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

The economic sovereignty support under the conditions of economy's openness

The aim of the article. The aim of the article is devoted to identify opportunities of supporting the economic sovereignty under conditions of economic openness. Consideration of the problem is based on the study of Ukraine's economy indicators and its external sector.

The results of the analysis. Review of the latest researches in this area indicates that scientists conducted discussions on categories of «economic sovereignty» and «economic security». In most existing works the problem of economic sovereignty in the context of economy's integration and globalization is investigated. However, there is a need to explore opportunities and trends to ensure economic sovereignty in the context of trade relations between the countries.

The scientific literature on the subject of the interpretation of the term «economic sovereignty» and «economic security» has been analyzed. The key determinants of economic sovereignty transformation, including the integration and globalization deepening, the free trade expansion, foreign trade liberalization and the economy transnationalization are researched. The criterias of economic sovereignty in the era of globalization, such as competitiveness, innovation and diversification are proved. The indicators of Ukraine's economy and its external sector which indicate the possibility to provide the economic sovereignty of the country are analyzed. The Global Competitiveness Index of Ukraine is characterized and the dynamics of its main components are given. The key foreign trade factors that affect macroeconomic stability in Ukraine are formulated. The measures which will increase the competitiveness of our country and improve conditions for the preservation of economic sovereignty were offered.

Conclusions and directions of further researches. Thus, it may be noted that in addition to limiting impact of Ukraine's cooperation with international organizations, national sovereignty is shrinking due to high external openness of the economy, enterprises weak innovative activity and products low competitiveness. Indicators of socio-economic development of Ukraine point out the inappropriate competitive environment and low growth possibilities without significant institutional and structural reform.

Current situation shows that it is impossible to increase the level of Ukraine's competitiveness without significant institutional and structural reforms.

Keywords: economic sovereignty, external sector, national economy, openness of economy, liberalization, economic growth, competitiveness.

Отримано 19.01.2015 р.